

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТЕПАНА ПУШИКА

Степан Григорович Пушик – поет, прозаїк, драматург, публіцист, літературознавець, фольклорист, журналіст, культурно-громадський діяч. Член Національної спілки письменників України, Українського ПЕН-клубу, Міжнародної асоціації українців, НТШ, інших організацій.

Кандидат філологічних наук. Професор кафедри української літератури Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Народний депутат України I скликання (1990– 1994 рр.). Лауреат Державної премії України імені Т. Г. Шевченка, премій імені Павла Чубинського, Памви Беринди, Василя Стефаника, Олександра Копиленка, Мирослава Ірчана, міста Галича, міжнародної премії фонду імені Воляників-Швабінських при фундації Українського вільного університету в Нью-Йорку, премій журналів “Україна”, “Жінка”, “Березіль”, багатьох літературних конкурсів.

Нагороджений орденом “За заслуги” III ступеня, медалями, занесений до “Золотої Книги України – 2000”. За вагомий внесок у розвиток української науки та культури нагороджений Дипломом Міжнародного відкритого Рейтингу “Золота фортуна” та ін.

Цей перелік титулів та нагород Степана Пушика можна було б продовжити, додаючи вагомий список відповідальних посад, які займав письменник в літературній та суспільно-культурній діяльності на теренах Прикарпаття. Неординарна творча особистість, небайдужа до проблем рідної землі, українства, талановитий літератор, збирач фольклору, жартівник-гуморист – лише окремі штрихи портрету галичанина Степана Пушика.

Виступ на міжнародній конференції
(с. Криворівня на Івано-Франківщині)

Доля дарувала йому випробування славою і важке життя без батька, багато подорожей і десятки років напруженої праці... Твори письменника мають неабияку популярність не лише в Україні, а й за рубежом, його книги перекладалися російською (вийшли друком три книжки), іспанською, англійською, італійською, непальською, узбецькою, білоруською, румунською, литовською, киргизькою, польською, молдавською, словацькою, циганською, башкирською мовами та мовою есперанто.

С. Пушик народився 26 січня 1944 р. в с. Вікторів Галицького району Івано-Франківської області в селянській родині. Хліборобська сім'я рано втратила батька-годувальника. Малому Степанкові було всього 13 років, коли разом із молодшими сестрами й братом він залишився напівсиротою. Вже тоді глибоко запали в душу хлопчини материнські тужливі пісні, які старанно запам'ятовував і записував. Освіту здобував у Вікторівській, Комарівській та Косівській школах, Тлумацькому (Богородчанському) сільськогосподарському технікумі. Саме в роки навчання почав занотовувати легенди, прислів'я, приказки та пісні, але систематично збирає народно-поетичні твори з 1959 року, з часу першої публікації власного вірша “Наша молодь” у галицькій районній газеті “Радянське село”. Відвідував організовану при редакції літературну групу.

За прикладом однієї знайомої майбутній письменник заводив зошит-пісенник, який швидко заповнює записами. Його родина, як і все село, була співуча, тому загальний зошит на 100 аркушів швидко списався. “Тоді старалися переспівати хлопці дівчат, дівчата хлопців, а матері слухали спів молоді й намагалися впізнати голоси своїх синів і дочок”, – згадує Степан Григорович.

Навчання в технікумі у середині 60-х років було “справжнім раєм” для юного збирача фольклору, адже поруч із ним навчалися в основному діти колгоспників не тільки з Івано-Франківщини, але й із Буковини, Закарпаття, Поділля, Придніпров'я, Волині, з усіх куточків Української РСР. При редакції богородчанської районної газети “Нове життя” теж діяв літературний гурток. Студент Пушик багато друкувався, читав і, звичайно, щиро хвалився, що володіє цілим скарбом – п'ятьма альбомами записів різних за жанром пісень. 1963 року, від'їхавши тимчасово на практику, Степан позбувся своєї кількарічної праці. Підозрював у

крадіжці колегу-студента, але коли згодом, вже будучи депутатом Верховної Ради першого демократичного скликання, украли щоденника-підручника із творами та фольклорними записами, коли з його помешкання зникали рукописи обсягом 200 сторінок, став думати, що це справа рук працівників КДБ. В 1972 та 1977 роках у квартирі письменника були проведені таємні обшуки. В ті часи творчі люди від першої публікації перебували під пильним оком спецслужб, а коли “вештаєшся по селах, всіх постійно цікавить, що записує молодий чоловік у бандерівському краї” (С. Пушик). В 1967–1973 рр. поет продовжив студії в Літературному інституті ім. М. Горького у Москві, деякий час навчався на загальнонауковому факультеті Івано-Франківського педагогічного інституту ім. Василя Стефаника, а пізніше – в докторантурі Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. Максима Рильського Національної академії наук України. Десять років, починаючи з 1960, Степан Григорович веде щоденники-підручники записів фольклору, вважає, що це найбільший на планеті щоденник із 300 томів по 200 сторінок кожен. Він містить тисячі сторінок записів усіх жанрів усної народної творчості. А ще в окремих зшитках-сотні казок, легенд, переказів, народних оповідань, примовок, балад, пісень-хронік, колядок, шедрівок, гаївок, русальних, купальських, петрівчаних, пастуших пісень, приспівок до танців, ладканок, ігор, забавлянок, коліскових, жовнірських, заробітчанських співанок тощо, що чекають свого опублікування. Десятиці зібраного вийшла друком:

1. Казки Підгір'я. Записи, впорядкування, післямова Степана Пушика. (Ужгород: Карпати, 1976. – 208 с.).

2. Золота вежа. Українські народні легенди, притчі, перекази та приповідки / Передмова, упорядкування, запис та підготовка текстів, словник / – Ужгород: Карпати, 1983. – 224 с.

3. Срібні воли. Казки гір і підгір'я в записах Степана Пушика. / Запис текстів, літературне редагування та передмова С. Пушика / Київ: Веселка, 1995. – 387 с.

4. Українські тости. Запис текстів, впорядкування. Київ: Бібліотека українця, 1995. – 92 с.

5. Українські тости. / Друге доповнене видання / Там само, 2003. – 176 с.

Записи фольклору друкувалися в багатьох колективних збірниках:

1. Чарівне горнятко. Казки Покуття. Записи. Ужгород: Карпати, 1971. – С. 199–251.

2. Пісні Карпат. – Записи. Ужгород: Карпати, 1972. – С. 223.

3. Ходили опришки. Збірник українських народних переказів, легенд і інших творів. Ужгород: Карпати, 1983. – №№ 21, 22, 24, 25, 46, 65, 66, 162, 183, 190, 193, 240, 248, 265, 277, 280, 283–285, 287–289, 291–293, 295–298, 300, 307–311, 328, 330, 331, 336, 337, 350.

4. “Народні оповідання”, “Легенди й перекази”.

Казки й легенди передруковувалися і в десятках збірників: “Золота книга казок”, “Лицарі гір”, “Казки Карпат” і інших.

Чекають на видання 15 тисяч упорядкованих прислів'їв і приказок, два томи легенд.

Найбільше записів С. Пушик здійснив, коли працював журналістом у обласній газеті “Прикарпатська правда” на Івано-Франківщині, як член Спілки письменників їздив на літературні виступи в райони Прикарпаття, Закарпаття, Донеччини, Харківщини. Збирачу завжди легко було знайти носіїв фольклору, до яких приїздив з магнітофоном і диктофоном. “Постійно треба мати при собі диктофон, ручку чи олівець з блокнотом, – радить фольклорист, – тупий олівець надійніший, ніж найгостріша пам'ять.” І, справді, багато народних перлів записано С. Пушиком з народних вуст на ярмарках, в автобусах, поїздах, літаках і на кораблях під час подорожей. Він побував в усіх населених пунктах Івано-Франківщини, у більшості Закарпаття, в усіх областях України, майже в усіх республіках колишнього Радянського Союзу, фактично облітав і об'їздив усю Північну півкулю, був у складі альпіністської експедиції на Еверест-Сагарматху-Джомолунгму, відвідав Непал, Індію, Словаччину, Польщу, Францію, США. Мандруючи землею, “багато зібрав, багато збагнув”. Без цих поїздок була б неповною тритомна монографія дослідника про давню віру українців “Бусова книга”. Названа праця Степана Пушика публікувалась в багатьох числах часописів “Березіль”, “Перевал”, “Золоті ворота”, “Україна”. Це унікальна розвідка з історії та культури українців минулими, що збиралась і писалась протягом сорока років. Сотні легенд про церкви, каплиці, корчми, що “запалися” (тобто провалились під землю чи

зникли на порох, канули в Лету) дали змогу встановити, що у цих місцях були язичницькі святилища (храми) водному божеству П'ятниці-Зизулі (Макоші), що скали й печери Буса стали Довбушевими і т. д. Легенда, яку опублікував В. Шухевич у п'ятій книзі "Гуцульщини", у якій ідеться про те, що Бог-Творець постав з роси, а противник – Аридник з шуми (піни), стала предметом дослідження-статті "Назва "Русь" від імені бога", яку опублікував часопис "Етнос і культура" (№ 1, видання Прикарпатського університету в Івано-Франківську), етнографічне дослідження "Віха – символічне дерево життя", видруковане в часописі "Перевал" до бойківського фестивалю "Бойківська ватра".

На Гуцульщині

Свого часу Степан Пушик розшифрував найдавніший напис, який читали як "Гороухша", тобто гірчична олія. Дослідник прочитав "Гороуна", тобто горуна (так і тепер називають банки глиняні на Полтавщині), розкрив шифр Збручанського ідола, як календар, і це дало змогу розшифрувати багато календарів на скелях тощо.

"Я ріс і виховувався у національно свідомій родині, коріння якої знаю до 1680-х років, а, за легендами, батькові пращури були дружинниками у галицьких князів, а предки матері з Гуцульщини були опришками, – гордо оповідає поет. – Історія Давнього Галича дихала в мою душу легендами. Я їх записував з вуст бабусі Ганни Дзундзи, з уст матері Марії Пушик. Одна з них – "Золотий Тік" увійшла до хрестоматії, я від неї відштовхнувся, коли писав поему "Золотий Тік", згодом так назвали пісенний фестиваль". Наприкінці 1990-х Івано-франківський музично-драматичний театр імені Івана Франка поставив моновиставу за поемою

"Золотий Тік", у якій блискуче зіграла роль Берегині Людмила Григорська.

У 1963–1964 рр. майбутній письменник проходив виробничу практику і працював у гуцульських селах Яворові, Річці, Снідавці, Довгопіллі, Устеріках, Стебневі, Полянках, Дземброні, Бистрянці, де зібрав чимало фольклорного і етнографічного матеріалу, зокрема про опришків. До Олекси Довбуша наблизився ще в Богородчанах, де не раз бував на Замковій горі. Довбуш з опришками громив цей замок. Згодом простудіював "Народні оповідання про опришків", які впорядкував Володимир Гнатюк і видало НТШ у Львові, монографії Юліана Целевича та Володимира Грабовецького (останнього ще й докторську дисертацію), судові книги м. Станіслава (нині – Івано-Франківськ) у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаніка, побував у всіх населених пунктах, де діяли опришки. Цей матеріал ліг в основу поеми "Олекса Довбуш", повісті "Славетний предок Кобзаря" (про карпатське коріння роду Т. Г. Шевченка по матері). Ватаг опришків Бойко діяв на Бойківщині, Гуцульщині, Буковині, Закарпатті, Поділлі, перевів загін на Запорозьку Січ, його доля переплітається з долею магната Миколи Потоцького (пана Каньовського, старости Канева). Дослідженням С. Пушика користувався письменник Богдан Бойко для написання повісті "По голови, по голови..."

З приповідки "Борони, Боже, від яворівського сукна, хімчинської фіри дров, рожнівської галетки, пістинського болота, старокутського чоловіка, кутської..." і т. д., з косівських вражень народилася гумористична поема "Косівський базар". Можна продовжити перелік творів, джерелом для написання яких став фольклор. Візьмемо, зокрема, гумореску "Файні люди":

Файним людям

Файно спиться,

Файним людям

Файне сниться...

Нині це відома пісня, а спочатку звучала зі сцени, як вірш. Тепер і на весіллях читають.

За словами Степана Григоровича, найперші записи були підсвідомими. За організаторські здібності його постійно кудись обирали. Свого часу батьківська хата перетворилася на репетиційну залу. У шкільні роки був організатором вертепів. "Спершу колядували із "Зіркою", яку називали "Звіздою". Восьмиконечну зірку із запаленою свічкою носили "хата від хати". За

Звіздарем ішли Ангел, два Пастирі, Цар, Чорт, Ірод, Жид. Малий Степан грав роль Царя. Колядували “Ясна зірка засвітила, де зійшла золота...”, говорили свої слова, ще колядували за гроші”. Зрозуміло, що сценарії треба було записати від старших. Коли підрости, знову записав вертепне дійство-виставу. Тут були три коляди: “Бог передвічний”, “Три славні царі”, “Ми нині гойні” і віршовані тексти для Ангела, шести Пастухів, трьох Царів, Жида. “Я два роки був за Жида в масці (пізніше грав Янкеля у виставі “Наймичка”, коли навчався в технікумі), і один раз за Царя. Записав сценарій Маланки, в яку теж ходив з друзями, колегами. Зробив записи у своєму рідному селі Вікторові. Тут особлива Маланка. І досі пам’ятаю всі сценарії напам’ять, часто щедрую:

Чесний, славний господар,

прийми нашу Маланочку,

Най вона си погуляє,

Як рибонька на Дунаї.

Як рибонька з рибонцями,

Так Маланка з молодцями”...

У Вікторові ходять меланкувати тільки хлопці. Василь у шапці-ковпаку із вівсяного снопа – “Василя” (Дідуха), Маланка, що “Дністер брила, рясний фартух замочила”, Дід-Драб з торбами, Коминар, Цигани, Жиди, Ведмідь, Козак, Коза і Дідько, музиканти – всього 13–15 дійових осіб. Витинають танець “Коломийку”.

Записи обрядів С. Пушика переходили з рук у руки, їх копіювали інші. Згодом кілька разів він записував вікторівське весілля, бо й сам не раз ходив за дружбу й боярина, одружувався. Тільки в галицьких селах зберігся Дівич-вечір з селеменами, коли виплітають вінки з барвінку і з червоними яблуками та прибивають їх до стелі, а колись до сволка, який називався селеменом. Зафіксував багато ладканок, коломийок, танцювальних пісень, віншуванок.

Письменником було зініційоване видання книжки пісень про кохання: “Сміються, плачуть солов’ї” (Київ: Молодь. – 1990), до якої включив і власні записи ліричних пісень.

Поява в часописі “Жовтень” (1976, № 8) есеїстичної повісті “Перо Золотого птаха” ознаменувало появу нової течії в українській літературі. У добу брежнєвсько-сусловської реакції, коли маланчукізм в Україні вів боротьбу з історизмом у літературі, цей “фольклорний” метод знайшов гідних послідовників. Інакше його реалізували В. Скуратівський, Ф. Зубанич, Б. Басистюк, П. Мовчан, інші автори. Повість витримала кілька перевидань (1978, 1979, 1982, 1989), як і роман з народних вуст (такого жанру раніше не було в нашій літературі) “Страж-гора” (1979, 1981, 1985, 1989). Ці твори разом з книгами оповідань та повістей “Ключ-зілля”, “Дараби пливуть у легенду” зацікавили і московських видавців, і вони вийшли у видавництві “Советский писатель”. Був перекладений і роман “Галицька брама”. За книгу вибраних творів “Страж-гора” і роман “Галицька брама” Степану Пушику присуджено Національну (тоді Державну) премію імені Т. Г. Шевченка в галузі літератури.

Нелегкі долі носіїв фольклору, живі й небуденні характери великих “малих людей” постають з книжок оповідань та повістей “Ватра на Чорній горі” (2001) та “Славетний предок Кобзаря” (2001). До останньої книжки увійшли мініатюри “Повісті теперішнього часу”.

З “Повістей” читач дізнається, як була знайдена найдавніша назва коломийок – зозулиці. Ще більше відкриттів постає з дослідження “Криваве весілля на Каялі” – про “темні” місця в “Слові о полку Ігоревім”. “Слово о полку Ігоревім і слов’янська міфологія” – тема кандидатської дисертації Пушика-науковця. Він перший запропонував вважати князя Володимира Ярославича Галицького, сина Осмомисла, брата Ярославни, автором цього твору і “Моління Даниїла Заточеника” (але не Заточника), з Боголюбова адресоване Ярославу Володимировичу, тобто Осмомислові. Його писав син до батька, син-ізгой. Тепер це відкриття належно поціноване в п’ятитомній “Енциклопедии «Слова о полку Игореве», що видана в Санкт-Петербурзі (1995. – Т. 4. – С. 193–194), як і те, що відкрито міфоструктуру твору, що галиці – не галки, а худоба, земноводні, комашня (Не кидай палиці на чужі галиці, бо в свої попадеш), що Бус – не антський князь, але Бог, що нагадує слов’янського Шіву й Бахуса, з яким пов’язаний наш лелека-бусел, що не готські діви співають на березі моря хана Шарука, а Русалки – Красні Діви, над якими панує змія Готиця, співають мореві,

прославляють язичницькі часи бога Буса, леліючи мсту дракона Шарканя, який і нині живе у фольклорі Карпат; що не слід додавати “е” замість м’якого знака, бо ж “Боян Борьць”, але не “бо рече”, що не Овлур, а “О! Влур свиснув”; що “сморци” – не смерчі, але “смерки”, бо ж смерчів уночі не буває, що Троянь не римський імператор і не бог слов’янський, але син Ярослава Мудрого; Ізяслав, Святослав, Всеволод, що в оригіналі були не “віки трояні”, а “січі трояні”; що на сьомій січі був ув’язаний Всеволод-князь, а земля трояні – Київське, Чернігівське й Переяславське князівства; що “крисаня” – дівчина, але не змія і не сани, що її уві сні ніс зі шлюбу до моря князь Святослав; що “не пособіє” – “не по собі є”, що окремі рядки не на місці”. Від праці про “Слово о полку...” літератор перейшов до написання “Бусової книги”.

Разом з фотомайстром Василем Пилип’юком (заслуженим діячем мистецтв України, лауреатом Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка) видав три чудові подарункові фотоальбоми: “Місто на Бистриці. Івано-Франківськ”, “На верховині тисячоліть. Івано-Франківщина”, “Де шум потоків і смерек. Івано-Франківщина” (1999, 2003 рр.), у яких вміщено унікальний етнографічний матеріал. Текстова частина написана С. Пушиком. В ній ідеться й про народну творчість бойків, гуцулів, покутян. Фольклор і етнографія квітнуть на сторінках попередніх краєзнавчих видань, зокрема нарисів “Івано-Франківщина”, що вийшов окремим виданням.

В 1986 році, коли ще нищились пам’ятки культури й історії, у тижневику “Україна” письменник започаткував дискусію статтею “Пам’ять совісті”, що мала всесвітній резонанс. Як наслідок – звільнення з роботи, постійні переслідування, “профілактики” і т. п.

Пригадуються публікації “Чугайстер” у “Народній творчості та етнографії”, “Чортові гори” – у часописі “Золоті ворота”, за якими творився телефільм про Карпатські гори. До 175-річчя від Дня народження Т. Г. Шевченка у Казахстані знімався фільм “Тепер іду я без дороги” з серіалу “Тарасові шляхи” (ведучий – Степан Пушик); за його повістю про Лесю Українку “Карпатське літо” теж відзнято телевізійний фільм. У ньому розповідається й про Климента Квітку, відомого фольклориста, музиканта... А ще фільм “Живе джерело”, в якому чи не вперше показано примовницю з Криворівні Верховинського району Івано-Франківської області.

Письменник брав участь у створенні телефільму до 800-річчя “Слова о полку Ігоревім” під назвою “Там, де росла Ярославна”, багатьох телепередач: “Таланти твої, Україно”, “Вечори на Високому замку”, “Від першої особи”, багатьох авторських радіопрограм тощо.

Обкладинки книг С. Пушика

Він учасник багатьох конференцій в Україні, Франції, Польщі, фестивалів у Словаччині, Гуцульських, Бойківських, Лемківських фестин, член редколегії часописів, збірників і т. д.

Багатогранну діяльність поета-галичанина як збирача народнопісенної творчості, її інтерпретатора в художній літературі важко описати в одній журнальній статті. Про Пушика-письменника написано чимало літературно-критичних розвідок, зокрема блискучі дослідження академіків Леоніда Новиченка, Володимира Качкана, в яких звернено особливу увагу на фольклорну основу його поетичних та прозових творів.

На жаль, фольклористична діяльність Степана Пушика до сьогодні не стала об’єктом наукових зацікавлень. Безперечно, такі праці з’являться у майбутньому.

В січні 2004 року – ювілейне 60-ліття письменника. Тож на сторінках “Народної творчості та етнографії” хочеться звернутись до Степана Григоровича з побажанням, популярним на його Батьківщині – “Аби Ви були дужі”!

Від редакції: В статті використано цитати з інтерв'ю С. Пушика, даного авторці напередодні 60-літнього ювілею письменника. Редакція журналу приєднується до численних привітань ювіляру, зичить здоров'я й творчої наснаги на многії літа.